ÇAPANOĞULLARI*

XVIII-XIX. yüzyıllarda Bozok merkez olmak üzere Orta Anadolu'da hâkimiyet kuran âyan ailesi

Özcan MERT

Anahtar Kelimeler: Çapanoğulları, Bozok, Âyanlık, Yozgat

Cebbarzâdeler, Çaparzâdeler ve Çaparoğulları olarak da bilinen aile, muhtemelen XVII. yüzyıl ortalarında Bozok sancağına yerleşmiştir. Mamalu Türkmenleri'ne mensup olan Çapanoğulları'nın bilinen en eski atası 1704 yılında ölen Ömer Ağa, Çapar Ömer Ağa'nın bilinen tek oğlu da Ahmed Ağa'dır. 1728'de Yeni İl has voyvodası olarak görülen Ahmed Ağa, başarılı hizmetleri üzerine 1732'de Mamalu Türkmeni voyvodalığına, bundan dokuz yıl sonra da Bozok sancağı voyvodalığına getirildi. Ahmed Ağa din ve mezhep ayırımı yapmadığı için bölgesinde yaşayan halkı kendisine bağlayarak nüfuzunu arttırdı. 1755'te Bozok sancağı voyvodalığı mâlikâne suretiyle kendisine tevcih edildikten sonra bölgenin tartışılmaz hâkimi oldu. Bu tarihten sonra ise halka zaman zaman zulmetmeye kalkıştığı görüldü. 1761'de mîrimîranlıkla Sivas valisi oldu. Merkezî hükümet bu duruma sert bir şekilde tepki gösterdi ve Çapanoğlu Ahmed Paşa'yı 1765 yılında idam ettirdi.

Çapanoğulları'nın Bozok sancağı ve çevresindeki idarî nüfuzları 1768 yılına doğru yeniden ortaya çıktı. Ailenin güç ve başarı kaynağını meydana getiren Mamalu mâlikânesi Çapanoğlu Ahmed Paşa'nın oğulları Mustafa ve Süleyman beylere verilmiş, ardından da 1768 yılı başlarında Bozok sancağı mütesellimliği büyük kardeş Mustafa Bey'e tevcih edilmişti. Mustafa Bey 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşında Bâbıâli'ye sadakatten ayrılmadı. Bu arada Samsun ve çevresine hâkim olan Canikli Hacı Ali Paşa ailesinin hâkimiyet sahalarını genişletmesi bu iki ailenin arasını açtı. Aralarındaki çekişme giderek arttı ve nihayet Canikli Hacı Ali Paşa rakiplerini elde ettiği kölelerinden bazıları vasıtasıyla 1782 yılının Nisan ayında Çapanoğlu Mustafa Bey'i öldürttü.

Çapanoğlu Hacı Mustafa Bey'in ölümü üzerine Bâbıâli Bozok sancağı mutasarrıflığına kardeşi Süleyman Bey'i getirdi. Böylece Çapanoğulları'nın otuz yıl kadar devam edecek en parlak ve ihtişamlı devri başlamış oldu. Süleyman Bey'in akıllı, tedbirli ve Bâbıâli'ye karşı genellikle itaatli siyaseti, Çapanoğulları'nın nüfuzunu Bozok dışında Çankırı, Amasya, Şarkîkarahisar, Kayseri, Halep, Adana, Tarsus, Konya Ereğlisi, Niğde, Kırşehir ve Ankara'ya kadar yaymış, tesirlerini Çorum, Maraş, Ayıntab ve Rakka'da hissettirmiştir. Süleyman Bey, 1787-1792 Osmanlı-Rus-Avusturya savaşlarında cepheye asker ve zahire sevketti. Nizâm-ı Cedîd'i destekleyen Süleyman Bey, 1808 yılında Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın tertip ettiği âyanlar toplantısına katılarak Sened-i İttifâk'ı imzaladı.

Çapanoğlu Süleyman Bey 1813 yılında öldü. Bunun üzerine II. Mahmud, eyaletleri merkeze bağlama siyaseti gereği Bozok sancağını Çapanoğulları'na mensup bir kimseye vermedi. II. Mahmud gibi hareket eden Tanzimat devri yöneticileri de Çapanoğulları'nı genellikle Yozgat dışında görevlendirmişlerdir. Merkezî hükümet daha sonra, artık Bozok sancağındaki hâkimiyetini tehlikeye düşürecek kadar gücü kalmayan Çapanoğlu mensuplarını Yozgat'ta bırakmakta bir sakınca görmedi. Böylece Bâbıâli Tanzimat devrinde Yozgat ve çevresinde Çapanoğulları'nın siyasî nüfuzunu iyice kırmış, ancak Süleyman Bey'in bıraktığı servet sayesinde ailenin nüfuzu devam etmiştir.

İmparatorluğun son döneminde Çapanoğlu ailesinden Ömer Hulûsi Efendi'nin iki oğlu önemli birer şahsiyet olarak göze çarpmaktadır. Bunlardan biri, Türk posta ve basın tarihinde önemli bir yer işgal eden gazeteci Âgâh Efendi'dir (ö. 1885). Diğeri ise Müşir Şakir Paşa'dır (ö. 1899).

Çapanoğulları'nın sosyal ve ekonomik nüfuzunu sona erdiren olay, İstiklâl Harbi içinde Büyük Millet Meclisi hükümetine karşı başlattıkları ayaklanmadır. Millî Mücadele'nin önemli ayaklanmaları

arasında yer alan Çapanoğlu isyanının elebaşıları, Süleyman Bey'in üçüncü kuşaktan torunları olan Hacı Osman Nûri Bey'in oğulları Edib, Celâl ve Hâlid beylerdir. 14 Mayıs 1920 tarihinde isyan eden Postacı Nâzım ve arkadaşlarının üzerine Kılıç Ali geldi. Gelişmelerden haberdar olan üç kardeş 8 Haziran'da Yozgat'ı terketti. Bunlar Sungurlu, Alaca, Akdağmadeni, Sorgun ve Boğazlıyan yöresinde propaganda yaptılar; âsiler 13 Haziran'da Sorgun nahiyesini, 14 Haziran'da Yozgat'ı, 16 Haziran'da da Alaca'yı ele geçirdiler. Ayaklanmanın yayılması karşısında Büyük Millet Meclisi hükümeti bölgeye Çerkez Ethem Bey kumandasındaki Kuvâ-yi Seyyâre'yi sevketti. Bu kuvvetler 23 Haziran günü geldikleri Yozgat'ta halkın destek vermediği âsileri mağlûp ederek şehirden çıkardılar. Çerkez Ethem Bey 24 Haziran günü kurduğu bir dîvânıharpte, aralarında Çapanoğlu Mahmud ve Vâsıf beylerin de bulunduğu on iki âsiyi idam ettirdi. Daha sonra yakalanan Hâlid Bey Amasya İstiklâl Mahkemesi tarafından idama mahkûm edilip asıldı. İsyan sırasında Çapanoğulları'nın Yozgat'taki konağı yağmalanıp yıkıldı. Böylece ailenin Yozgat ve çevresinde yaklaşık iki asırdan beri devam eden siyasî, sosyal ve ekonomik nüfuzları ortadan kalkmış oldu. Cumhuriyet devrinin tanınmış yazar ve gazetecilerinden Münir Süleyman Çapanoğlu da (ö. 1973) bu ailedendir.

Çapanoğulları, halk edebiyatı ürünü olan şiir, türkü, efsane, hikâye, fıkra ve deyimlere de girmiştir. Bu aile, servetinin bir bölümünü idareleri altındaki yerlerde imar faaliyetlerinde bulunarak ve vakıflar kurarak hayır yolunda harcamıştır. Çapanoğlu Ahmed Ağa 1749'da Yozgat yakınlarındaki Saray köyünde bir cami ve bundan dört yıl sonra da Yozgat'ta bir medrese inşa ettirip bunlar için vakıflar tahsis etmiştir. Büyük oğlu Hacı Mustafa Bey 1779 yılında Yozgat'ta Câmi-i Kebîr veya Çapanoğlu Camii olarak bilinen kubbeli bir cami yaptırmıştır. Süleyman Bey zamanında ailenin zenginliği zirveye ulaşmıştır. Süleyman Bey Çapanoğlu Camii'ni genişletmiş, bir okul, bir hamam ve ünlü konağını yaptırmıştır.

Kaynakça

ACUN, H. (1978). Çapanoğlu Camii (Yerköy-Saray). *Türkiyemiz*, (26), 34-36.

ACUN, H. (1981). Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları. *VD*, (13), 635-715.

ARIK, R. (1971). Yozgat Çapanoğlu Camii. *Önasya*, (74), 8-9, 21.

BA. (t.y.-a). *Ali Emîrî, III. Mustafa*, nr. 25.565, 28.970.

BA. (t.y.-b). *Ali Emîrî, III. Selim*, nr. 13.396.

BA. (t.y.-c). *Cevdet-Dahiliye*, nr. 9078, 13.606, 16.796.

BA. (t.y.-d). *HH*, nr. 581, 1258-A, 4079, 7858, 12.008, 54.561.

BA. (t.y.-e). *İrade-Meclis-i Vâlâ*, nr. 1561, 2270.

BA. (t.y.-f). *Müzehheb Fermanlar*, nr. 540.

CEVDET. (t.y.). *Târih* (C. II, s. 131, 171-172; C. VI, s. 305; C. X, s. 76, 86, 278-283; C. XII, s. 108).

DURU, M. (1981). Yozgat Çapanoğlu Camii ve Vakfiyeleri. *VD*, (13), 71-89.

DUYGU, S. (1953). *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*. İstanbul.

DUYGU, S. (1975). Osmanlı Devlet Ricâlinden Mehmed Celâleddin Paşa. *TK, XIII*(147-149), 147-171.

IORGA, N. (1948). *Osmanlı Tarihi* (B. S. Baykal, Çev., s. 133). Ankara.

KINNEIR, J. M. (1818). *Voyage dans l'Asie Mineure* (N. Perrin, Çev., s. 140-141, 145-147). Paris.

LUTFÎ. (t.y.). *Târih* (C. I, s. 247-248, 263; C. II, s. 58, 176, 195; C. IV, s. 166; C. V, s. 33; C. VI, s. 72, 73; C. VIII, s. 139).

MERT, Ö. (1980). *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*. Ankara.

MERT, Ö. (1982). Folklorumuzda Çapanoğulları. *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri* içinde (C. I, s. 217-233). Ankara.

OCAK, A. Y. (1974). Millî Mücadelede Çapanoğlu İsyanı 8-27 Haziran 1920. *TKA, VII-X*, 83-149.

ÖZKAYA, Y. (1972). Canikli Ali Paşa. *TTK Belleten, XXXVI*(144), 483-525.

ÖZKAYA, Y. (1977). *Osmanlı İmparatorluğunda Âyânlık* (tür.yer.). Ankara.

ÖZKAYA, Y. (1978). XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyânlıkları Ele Geçirişleri ve Büyük Hânedânlıkların Kuruluşu. *TTK Belleten, XLII*(168), 667-723.

ÖZKAYA, Y. (1982). Orta Anadolu'da Nizâm-ı Cedid'in Kuruluşu ve Kaldırılışı. *DTCF Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*, 509-536.

PERROT, G. (1864). *Souvenirs d'un voyage en Asie Mineure* (s. 380-391). Paris.

TAŞ, N. F. (1987). *Millî Mücadele Döneminde Yozgat* (s. 38-55). Ankara.

TSMA. (t.y.). nr. E. 1659, 3304, 4565, 5125.

UZUNÇARŞILI, İ. H. (1974). Çapanoğulları. *TTK Belleten, XXXVIII*(150), 215-261.

VÂSIF. (t.y.). *Târih* (İlgürel, s. 191, 278-279, 298, 349).

VGMA. (t.y.). *Defter*, nr. 629, s. 199-204; nr. 630, s. 951-956; nr. 742, s. 91-96.

YÜCE, N. (t.y.). Âgâh Efendi, Çapanzâde. *DİA* (C. I, s. 447-448).

* Bu madde, Özcan MERT, "ÇAPANOĞULLARI", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/capanogullari adresinden TDV İslam Ansiklopedisi tarafından verilen izinle alınmıştır.